

भूउपयोग योजना तर्जुमा

प्रक्रिया एवं सिकाइहरू

भूउपयोग योजना तर्जुमा

लेखन समूह : जगत देउजा, गोपालकृष्ण बस्नेत, दिपीका अर्याल, विनोद सुनार

समीक्षा एवं सुझाव : देवराज गौतम, निलकण्ठ पाण्डे, सुरेन्द्र बम, कल्पना कार्की, जगत बस्नेत, विश्वास नेपाली, कुमार थापा, गोपाल गिरी

भाषा सम्पादक : रघुनाथ लामिछाने

प्रकाशक : सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र

सहयोग : केएस नेपाल

प्रकाशन मिति : असार, २०७९

छापिएको प्रति : ५००

फोटोहरू : सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र

डिजाइन : बिक्रम चन्द्र मजुमदार

भूउपयोग योजना तर्जुमा

प्रक्रिया एवं सिकाइहरू

हामी सिक्दै छौं

भूमि स्रोत मानव जातिसमेत सम्पूर्ण प्राणी जगत्को बाँच्ने महत्वपूर्ण आधार हो । बढदो जनसङ्ख्या, अनियन्त्रित आवास, निर्माण संरचना, वातावरणीय विनास आदि कारणले भूमि स्रोत दिन/प्रतिदिन सङ्कुचन भइरहेको छ । हाम्रा पुर्वाले आधारभूतस्तप्तमा भूमिको दिगो र सही उपयोग गर्दै आइरहेका थिए । खेतीयोग्य सिँचाइ क्षेत्रमा कृषि गर्ने र सुरक्षित र खेती नहुने वा खेतीका लागि कम उपयुक्त जग्गामा बस्ती बस्ने गर्दथे । माटोको गुणस्तर कायम राख्न पनि उत्तिकै सचेतता अपनाउँथे । जुनबेला अहिलेको जस्तो कुनै लिखित नीति, कानुन वा कार्यविधि पनि थिएनन् ।

प्रभावकारी भूउपयोग योजना र कार्यान्वयन अति आवश्यक कार्य हो । यसका लागि भूउपयोग नीति २०७२, भूउपयोग ऐन, २०७६ र भूउपयोग नियमावली, २०७९ तर्जुमा भई लाग्नुसमेत भइसकेका छन् । त्यसै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा समेत भूउपयोग योजना तर्जुमाका लागि स्थानीय सरकारले प्राथमिकता दिनुपर्ने उल्लेख छ । जसअनुसार मुख्यतः सबै स्थानीय तहले आफ्नो जग्गाको वर्तमान उपयोगको स्थिति र भविष्यको आवश्यकतासमेतलाई ध्यानमा राख्नी भूमिको क्षेत्र वर्गीकरण नक्सा तयार पार्ने र सोको संरक्षण र उपयोगका लागि आवश्यक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि जोखिम संवेदनशीलतालाई मध्यमजार गर्दै भूउपयोग योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने प्रावधान विपद् व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा पनि उल्लेख छ । केही स्थानीय सरकारले भूउपयोग योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक कार्य सुरु गरेका छन् । सरकारीतवरबाट नापी विभागले स्थानीय तहको भूउपयोग नक्सा तयार पार्ने कार्य गरिरहेको छ ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यलाई आगामी दिनमा सरल, कार्यान्वयनयोग्य, कम खर्च र समुदायको अर्थपूर्ण सहभागितामा तर्जुमा गर्ने कार्यका लागि सहयोग पुऱ्याउन यस ऋममा हासिल भएका सिकाइहस्ताई पनि अभिलेखन गर्दै जानुपर्ने आवश्यकता छ । सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले करिव ३ दशकदेखि भूमि अधिकारका अलावा दिगो भूउपयोगको

विषयमा पनि आवाज उठाउँदै आएको छ । भूउपयोग ऐन र नियमावली तर्जुमा प्रक्रियामा पनि सहभागी भएको थियो । अहिले ती ऐन र नियमावली कार्यान्वयनका चरणमा पनि केही स्थानीय तहसँग मिलेर भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यमा सहजीकरण गरिरहेको छ ।

भूउपयोग योजना तर्जुमासम्बन्धी ज्ञान, सिप र अनुभवको कमी भएको स्थितिमा भूउपयोग तर्जुमा प्रक्रियामा हासिल भएका प्रारम्भिक अनुभव एवं सिकाइलाई पनि अभिलेखन गर्दै जानसके आगामी दिनमा भूउपयोगको कामलाई प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ भन्ने विश्वासका साथ यो सिकाइ सामग्री तयार पारिएको छ ।

यस प्रक्रियामा सहभागीता एवं सहकार्यको लागि जुगल गाउँपालिका पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिका, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण एवं व्यवस्थापन प्राधिकरण, केयर नेपाल र युएनह्याबिट्याटलाई पनि धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

जगत देउजा
कार्यकारी निर्देशक

भाग-१

प्रक्रियाहरू

१.१ पृष्ठभूमि

भूमिमा गरिने होरेक क्रियाकलाप प्रकृतिमैत्री हुनुपर्छ । भूमिमाथि गरिने होरेक विकास दिगो, मानव र प्रकृतिलाई न्याय हुने किसिमको हुनुपर्छ । त्यसका लागि होरेक स्थानीय तहमा भूउपयोग योजना अपरिहार्य छ ।

भूउपयोग योजना अन्य विकास कार्यक्रमको पनि जग हो । भूउपयोग योजनाले जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान भई बाढी, पहिरो, डुवान जस्ता प्रकोप जोखिमको क्षति कम गर्न पनि मद्दत पुऱ्याउँछ । सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले दिगो र प्रभावकारी भूउपयोग विषयमा निरन्तर वकालत गर्दै आएको छ ।

भूउपयोग ऐन तर्जुमा प्रक्रियामा संस्थाले सोको मस्यौदा बनाउने क्रममा आवश्यक सूचना सङ्कलन, सन्दर्भ सामग्रीको खोजी, विभिन्न तहमा ऐनको मस्यौदामा छलफल गर्ने कार्यमा सहकार्य गरेको थियो । नियमावली तर्जुमा कार्यमा पनि सुझाव पेस गर्नुका साथै मन्त्रालयले आयोजना गरेको छलफल कार्यक्रममा सहभागी भएको थियो ।

स्थानीय तहमा भूउपयोग ऐनको विषयमा अभिमुखीकरण गर्ने एवं भूउपयोग योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सघाउने स्रोत व्यक्तिको खाँचो महसुस गरी भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, केएर नेपाल हरियो वन कार्यक्रम र सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले संयुक्तरूपमा जलवायु जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमासम्बन्धी

२ हप्ते प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम (१ डिसेम्बर देखि १४ डिसेम्बर, २०२०) आयोजना गरिएको थियो । तालिममा ७ वटै प्रदेशका १३ स्थानीय तह, भूमि अधिकार मञ्च र आत्मनिर्भर केन्द्रसमेत २० जनाको सहभागिता थियो । तालिमपश्चात सहभागीहरू स्थानीय तहमा अभिमुखीकरण, तालिम आदि कार्यको सहजीकरण र भूउपयोग योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सहभागी भइरहेका छन् ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा गर्ने विषय नेपालको सन्दर्भमा नौलो अभ्यास भएकाले सबै स्थानीय तहलाई यसासम्बन्धी कार्यमा प्रविधिक दिशानिर्देश गर्न, कामको गुणस्तर कायम गर्न, समानता र एकरूपता हासिल गर्न भूउपयोग तर्जुमा र कार्यान्वयनसम्बन्धी स्रोत सामग्रीको आवश्यकता महसुस र्भई भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयको संयोजनमा केएर नेपाल, आइएलसी, युएनह्याबिट्याटसमेतको सङ्गतान्तरामा सहभागितामूलक भूउपयोग योजना तर्जुमासम्बन्धी स्रोत सामग्री तयार पारी स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराइएको छ ।

नापी विभागले तयार पारी स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको भूउपयोग नक्सा अध्ययनका लागि स्थानीय तहमा जनशक्तिको अभाव महसुस गरी भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्रको सहजीकरणमा पिन नेपालको सहयोगमा सिन्धुपाल्चोकमा स्थानीय तहका विपद् र भूमि हेर्ने कर्मचारीहरूलाई नक्सा अध्ययनसम्बन्धी ३ दिनको तालिम सञ्चालन गरिएको छ ।

भूमिको उपयुक्तता र क्षमतालाई स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको अस्वाभाविक व्यवहारका कारण विपद्का घटना बर्सेनि बढौदै गएका छन् । २०७२ को भूकम्पले थिलाथिलो भएको सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा बर्सेनि बाढी, पहिरोलगायतका प्राकृतिक प्रकोप तथा विपत्तिले दुःख दिइरहेको छ । २०७७ को जुगलको लिदी र बाह्रबिसेको नागपुजे पहिरो र २०७८ असारमा आएको मेलान्ची बाढी यसका पछिल्ला उदाहरण हुन् ।

स्थानीय तहको जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको माध्यमद्वारा विपद्जन्य घटनाबाट हुने आर्थिक, भौतिक तथा वातावरणीय असरको न्यूनीकरणमा मद्दत गर्ने उद्देश्यका साथ १५ नोभेम्बर २०२० देखि ३० जुन २०२१ सम्म सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको पाँचपोखरी थाइपाल र जुगल गाउँपालिकामा जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । केएर नेपालको आर्थिक सहयोगमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण (NDRRMA) र स्थानीय सरकारसँगको सहकार्यमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । पछि फेब्रुअरीदेखि जुन, २०२२ सम्म पनि अधिल्लो अवधिमा अधुरो रहेका केही कामलाई निरन्तरता दिइएको थियो ।

सिन्धुपाल्चोकको जुगल र पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकाको भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्य जोखिम संवेदनशीलतामा केन्द्रित थियो । यसका लागि प्राविधिक पक्ष हर्ने भूगर्भीविद्याको र सामाजिक एवं आर्थिक पक्ष हर्नेका लागि सहभागितामूलक सझकटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषण गरी सूचना सझकलन गरिएको थियो । यसबाहेकका स्थानीय तहमा भने नापी विभागले उपलब्ध गराएको भूउपयोग नक्साहरूका आधारमा समुदायसँग छलफल गरी भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । यसमा बाहिरी प्राविधिकहरूको सहयोग लिइएको छैन ।

त्यस्तै आत्मनिर्भर केन्द्रले भापाको कन्काई, उदयपुरको बेलका, महोत्तरीको बर्दिबास, सर्लाहीको हरिवन, सुर्खेतको गुर्जाकोट र सिन्धुपाल्चोकको बाह्विसे नगरपालिका र सुवाको कालिका, दाढको दद्धीश्वरण र बबई, चौकुने, भोटेकोसी गाउँपालिकासँगको सहकार्यमा भूउपयोग योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक कार्यमा सहयोग गरिएको छ । उल्लिखित स्थानीय तहमा भूउपयोग ऐन २०७६ ले व्यवस्था गरेअनुसारको भूउपयोग परिषद् र कार्यान्वयन समिति गठन भएको छ । यसका लागि युएनह्याबिट्याट र केएर नेपालबाट आंशिक आर्थिक सहयोग प्राप्त भएको छ ।

१.२. स्थानीय स्तरमा भूउपयोग योजनाको महत्व

विकास पूर्वाधार निर्माण, बस्ती विकास आदि कार्यका लागि जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन पूर्वसर्त हो । भूउपयोग योजना,

- वातावारण र विकासबीच सन्तुलन कायम राखी वातावरणमैत्री दिगो विकास सुनिश्चित गर्ने,
- स्वच्छ, सुन्दर र सुविधा सम्पन्न बस्ती विकास गर्ने,
- भूमिको वर्गीकरण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापनको माध्यमबाट दिगो लाभ हासिल गर्ने,
- उपयुक्तता र क्षमताका आधारमा भूमिको संरक्षण र उपयोग गर्दै खाद्य अधिकार सुनिश्चित गर्ने,
- प्राकृतिक स्रोत/साधनको सही र दिगो उपयोग गर्दै जलवायुजन्य, प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपद्धहरूको जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- वातावरणीय सन्तुलन, कृषि भूमिको संरक्षण, व्यवस्थित पूर्वाधार विकास तथा सुरक्षित बस्तोबासका लागि भूमिको अधिकतम् उपयोग र व्यवस्थापन गर्ने,

१.३ अवलम्बन गरिएका प्रक्रिया

यस खण्डमा मूलतः सिन्धुपाल्चोकको जुगल र पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकाको जोखिम संवेदनशीलता पहिचान गरी स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना र भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यमा अपनाइएका प्रक्रिया समावेश गरिएको छ ।

(क) कार्यक्रमको तयारी

१. स्थानीय सरकासँग प्रारम्भिक छलफल

स्थानीय तहका प्रमुख, उपप्रमुख, प्रशासकीय अधिकृत, विषयगत कर्मचारीसमेतको समूहसँग कार्यक्रमबारे परिचयात्मक छलफल भयो । कार्यक्रमको उद्देश्य, समयावधि, सङ्घ/संस्था र स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीबारे पनि छलफल भयो ।

२. स्रोतको व्यवस्थापन

छोटो (६ महिना) अवधिमा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने भएकाले जुगल र पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकामा कार्यक्रम संयोजक र कार्यक्रम अधिकृतको व्यवस्था गरिएको थियो । स्थानीयबाट भेगको समेत सन्तुलन हुने गरी प्रत्येक स्थानीय तहमा ४ जना सामाजिक परिचालक परिचालन गरिएको थियो । उक्त २ गाउँपालिकाबाहेक अन्य स्थानीय तहमा बैठक तथा तालिममा अभिमुखीकरण गर्ने, भूउपयोग योजनाको खाका बनाउन मद्दत गर्ने कार्यमात्र संस्थाको तर्फबाट भएको थियो । स्थानीय तहले उपलब्ध जनप्रतिनिधि र कर्मचारीबाट नै टिम बनाइ भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्य अघि बढाएका थिए ।

३. राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण

कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सिन्धुपाल्चोकमा सम्बन्धित गाउँपालिका, केएर नेपाल र आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रबीच वामपती प्रदेश सभाका सांसद् सरेश नेपाल समेतको उपस्थितिमा त्रिपक्षीय सम्झौता गरिएको थियो । सम्झौतामा तीनै तहको जिम्मेवारी स्पष्ट गरिएको थियो । अन्यको हकमा भने संस्था र सम्बन्धित स्थानीय तहबीच दुईपक्षीय सम्झौता गरिएको थियो ।

स्थानीय सरकार, परियोजना र राष्ट्रिय जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणबीच सहमति तथा सम्झौता पत्रमा हस्ताक्षरण ।

४. अभिमुखीकरण

भूउपयोगसम्बन्धी नीति तथा कानुनमा भएका व्यवस्था, स्थानीय तहको अधिकार एं जिम्मेवारी साथै भूउपयोग योजनाको तत्कालीन र दीर्घकालीन महत्वलाई समेती स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि, सम्बन्धित कर्मचारी र अन्य सरोकारवालासमेतलाई १ दिने अभिमुखीकरण गरिएको थियो ।

५. स्थानीय भूउपयोग परिषद् र कार्यान्वयन समिति गठन

भूउपयोग ऐन २०७६ को दफा १८ बमोजिमको स्थानीय भूउपयोग परिषद् र दफा २० अनुरूप स्थानीय कार्यान्वयन समिति गठन गरियो । भूउपयोग ऐनअनुसार गाउँ कार्यपालिकाले नै स्थानीय भूउपयोग परिषद्को काम गर्न सक्ने प्रावधानअनुसार जिम्मेवारी तोकिएको छ ।

छ. स्थानीय विपद् जोखिमको आकलन

१. सझटासन्नता क्षमता विश्लेषण

सझटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण मूल्याइकनका लागि प्रश्नावली तयार गरिएको

थियो । सूचना सङ्कलकलाई प्राध्यापक डा. तारानिधि भट्टराई र ICGS का जि.आइ.एस. विज्ञ डा. निदेश पाठकले अभिमुखीकरण गर्नुभएको थियो । यसबाहेक यस कार्यमा परिचालित जनशक्तिलाई सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषणका औजारहरू, सम्बन्धित ऐन तथा कानुनहरू, समुदाय परिचालन, परिकल्पना अभ्यासको विधि र परियोजनासम्बन्धी अभिमुखीकरण गरिएको थियो ।

अभिमुखीकरणपश्चात समुदाय, बडा र पालिकास्तरमा सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषणसम्बन्धी कार्य गरिएको थियो । यस ऋममा विपद् व्यवस्थापन ऐन २०७६ ले दिएको अधिकार, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका २०६८ र स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा निर्देशिका २०७४ (मस्यौदा) अनुसार जुगल गाउँपालिकामा १७ वटा र पाँचपोखरी थाड्पाल गाउँपालिकामा १७ वटा समुदायमा सहभागितामूलक सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषणका अभ्यास गरिएको थियो ।

समुदायमा सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषण सञ्चालन गरी सूचना सङ्कलन गरिर्दैँ ।

यस ऋममा समुदायको प्रकोप/विपद्को ऐतिहासिक समयरेखा, प्रकोप स्तरीकरण, मौसमी तथा बाली पात्रो, सामाजिक, स्रोत र जोखिम नक्सा, जोखिम र समस्या विश्लेषण, म्रोतको उपलब्धता र पहुँच, स्थानीय ज्ञान सिप र क्षमता नक्साइकनलगायत १० वटा विधि प्रयोग गरी सूचना सङ्कलन गरिएको थियो । यस कार्यको संयोजन बडा कार्यालयले गरेको थियो । सङ्करित सूचना र छलफलका आधारमा पालिकाको स्थानीय विपद् तथा

जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा गरी गाउँ परिषद्बाट अनुमोदन गरिएको छ । र, ती सूचना एवं तथ्यहरू भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यमा समेत उपयोग गरिएको छ ।

२. भौगोर्भिक अध्ययन

भूउपयोग योजना निर्माणका लागि गाउँपालिकाले सिफारिस गरेको जोखिमयुक्त बस्तीहरूको राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण र जिल्ला प्रशासन कार्यालयसँगको सहकार्यमा समेत भौगोर्भिक अध्ययन गरिएको थियो ।

भौगोर्भिक अध्ययनको सन्दर्भमा आइ.सि.जि.एस. मार्फत परिचालित विज्ञ जनशक्तिबाट जुगल गाउँपालिकाका ५४ र पाँचपोखरी थाड्पाल गाउँपालिकाका ७८ वटा बस्तीको

भौगोर्भिक अध्ययनका क्रममा जुगल गाउँपालिका-५ बराम्चीमा भूगर्भविद्हरु

भौगोर्भिक अध्ययन गरिएको थियो । भौगोर्भिक अध्ययनको प्रतिवेदन विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलाई बुझाइएको थियो । प्राधिकरणले सोको अध्ययन गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई हस्तान्तरण गरेको छ ।

भौगोर्भिक अध्ययन क्रममा विशेष गरी पानीजन्य विपद्को विषयलाई प्राथमिकता दिइएको थियो । एउटा गाउँपालिकामा २ जना भूगर्भविद् परिचालन गरिएको थियो । कामको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन वरिष्ठ भूगर्भविद् र जि.आइ.एस. विज्ञले गर्नुभएको थियो ।

दुवै गाउँपालिकाको नापी विभागले तयार पारेको विद्यमान भूउपयोग नक्साहरू तत्कालीन अवस्थामा उपलब्ध भइनसकेकाले कार्यक्रमका तर्फबाट भूउपयोग, जोखिम क्षेत्र नक्साहरू निर्माण गरिएको थियो । उक्त नक्सामा जोखिमयुक्त बस्तीहरूको विवरण पनि सझलग्न गरिएको छ । भौगोलिक अध्ययन र सझकटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषण क्रियाकलापबाट सझकलित सूचनाहरू प्रयोग गरी दुवै पालिकाको पहिरोजन्य जोखिम नक्सा, जोखिम क्षेत्रमा भएका बस्तीहरू र जोखिम आकलन गरी विद्यमान भूउपयोग नक्सा तयार गरिएको छ ।

ग. भूउपयोग आधारपत्र र योजना तर्जुमा तथा अनुमोदन

१. भूउपयोग सोचपत्र र योजना तर्जुमा

समुदाय तहमा गरिएको छलफल, वडा विपद् व्यवस्थापन समितिले उपलब्ध गराएको सुभाव र ज्येष्ठ नागरिकसँगको अन्तरक्रियाबाट पहिचान भएका स्थानीय ज्ञान सिपलाई दस्ताबेजीकरण गरिएको थियो । यसरी तयार दस्ताबेजलाई विपद् व्यवस्थापन समिति र स्थानीय भूउपयोग परिषद्मा सुभावका लागि पेस गरिएको थियो ।

पाँचपोखरी थाङ्गपाल गाउँपालिका-६, मुडे समुदाय तहमा भूउपयोग सोचपत्र तर्जुमाका लागि सञ्चालन गरिएको परिकल्पना अभ्यास कार्यक्रममा आफ्नो धारणा र अनुभव राख्दै स्थानीय ज्येष्ठ नागरिकहरू ।

परिषद्बाट उपलब्ध सुभाव समेटी भूउपयोग योजना र स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनाको अन्तिमीकरण गरिएको थियो । सङ्कटासन्ता क्षमता विश्लेषण, परिकल्पना अभ्यास र भौगोर्धिक अध्ययनबाट सङ्कलित तथ्याङ्कहरू विश्लेषणका आधारमा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, भूउपयोग सोचपत्र र भूउपयोग योजना तर्जुमा र अनुमोदन भई कार्यान्वयनमा आएको छ ।

२. विषयगत शाखाको नीति तथा कार्यक्रमको अध्ययन तथा पुनरावलोकन

गाउँपालिकाको विषयगत शाखाको नीति तथा कार्यक्रमको अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन अवस्थाका विषयमा विश्लेषण गरिएको थियो । स्थानीय तहमा जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाका लागि कार्यक्रम सञ्चालन हुनुअघि भूमि, कृषि र विपद् व्यवस्थापनका विषयमा विशेष प्राथमिकताका साथ क्रियाकलाप पहिचान गरी बजेटको व्यवस्था गरिएको देखिएन । कार्यक्रम सञ्चालनपश्चात पालिकासँगको सहकार्यमा विपद् व्यवस्थापन योजना र भूउपयोग सोचपत्र निर्माण गरी त्यसको कार्यान्वयनका लागि बजेट पनि व्यवस्था गरिएको छ ।

घ. योजनामा मूलप्रवाहीकरण

१. विषयगत क्षेत्रमा मूलप्रवाहीकरण

भूमि तथा विपद् व्यवस्थापन र भूउपयोगको विषयलाई वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गर्ने विषयमा गाउँपालिकासँग छलफल गरिएको थियो ।

छलफलपश्चात नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने विषयहरू तयार गरी पालिकालाई उपलब्ध गराइएको थियो । उपलब्ध गराएको कार्यक्रमलाई स्थानीय तहले वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

२. भिज-रिस्क पोर्टल स्थापना

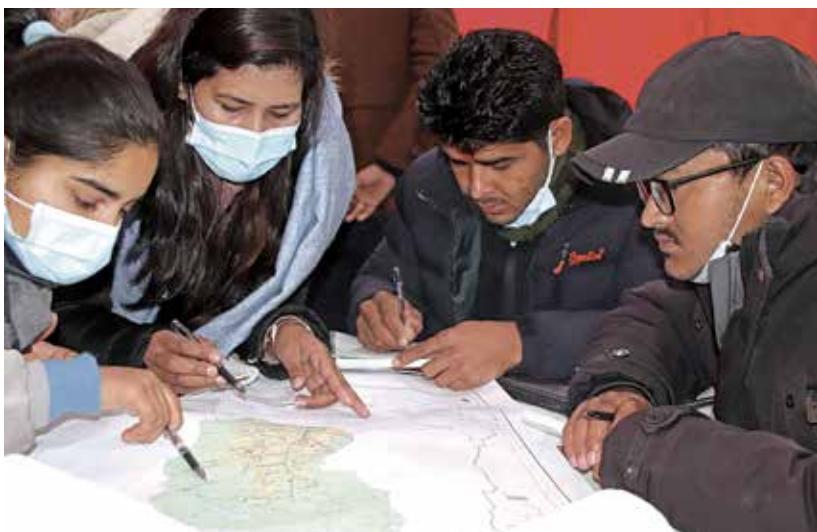
भिज-रिस्क पोर्टल स्थापनाको प्रारम्भिक चरणमा परामर्शदाता परिचालन गरी स्थानीय सरकारको नेतृत्वमा सूचना सङ्कलन गरिएको थियो । स्थानीय तहका कर्मचारीलाई भिज-रिस्कको आवश्यकता, महत्व र यसको सञ्चालन प्रक्रियाका विषयमा अभिमुखीकरण गरिएको थियो । अभिमुखीकरणपश्चात गाउँपालिकाले यस कामका लागि सम्पर्क व्यक्ति तोकेको छ । पालिकाहरूले राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणबाट पोर्टलको प्रयोग गर्न आवश्यक आइडी प्राप्त गरेका छन् । यस विषयमा युथ इनोर्डेसन ल्याबसँगको सहकार्यमा पालिकाका सम्पर्क व्यक्तिहरू र अन्य प्राविधिक कर्मचारीहरूलाई अभिमुखीकरण गरिएको थियो ।

परामर्शदाताले उपलब्ध गराएको ढाँचाबमोजिम केही स्थानको जियोडेटाबेससहितको नमुना तथ्याइकहरू सङ्कलन गरियो । ती सूचना प्रयोग गरी पालिकाको नमुना भिज-रिस्क तयार गरिएको छ । जुगल गाउँपालिकाको प्रोफाइल तयार गर्न लिएका सम्बन्धित सूचना विपद् पोर्टलमा अद्यावधिक गरिएको छ । तर उक्त तथ्याइकमा उपलब्ध ढाँचाबमोजिमको सबै सूचना नभएकाले सङ्कटासन्ताको अवस्था भने देखाउन सकिएको छैन । यसका लागि ढाँचाबमोजिम प्रत्येक घरधुरीको तथ्याइक सङ्कलन गर्न आवश्यक छ ।

३. तालिम

क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलापहरू सञ्चालन पिपुल इन निडसँगको सहकार्यमा सञ्चालन गरेको प्रतिबद्ध परियोजनामार्फत स्थानीय सरकारका अमिन, योजना अधिकृत र विषयगत शाखाका कर्मचारीहरूलाई नापी विभागले निर्माण गरेको वर्तमान भूउपयोग नक्सा, भूउपयोग क्षेत्र नक्सा, प्रकोप तथा जोखिम नक्साहरूको अध्ययन गर्ने विधि तथा अद्यावधिक प्रक्रियाका विषयमा तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

जोखिम संवेदनशीलताको विषयलाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि भिज-रिस्कको स्थापना, सञ्चालन तथा प्रयोग, सूचना अद्यावधिक प्रक्रियाका विषयमा पालिकाका प्राविधिक कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

नक्साहरूको अध्ययन तथा प्रयोग सम्बन्धि सञ्चालन गरिएको क्षमता विकास तालिममा नक्साको अवलोकन गर्दै भोटेकोशी गाउँपालिका-२, तातोपानीका सहभागीहरू ।

भाग-२

प्रमुख उपलब्धिहरू

भौगोर्भिक अध्ययन, सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण र परिकल्पना अभ्यासबाट सङ्कलित तथ्याङ्कका आधारमा जुगल र पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकामा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, भूउपयोग सोचपत्र, भूउपयोग योजना तर्जुमा गरिएको छ । कार्यक्रमबाट हासिल भएका प्रमुख उपलब्धिहरू यसप्रकार छन् :

- पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकाको 'स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७७, गाउँ कार्यपालिकबाट अनुमोदन भई कार्यान्वयनमा आएको छ ।
- जुगल र पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकाको स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, भूउपयोग सोचपत्र र भूउपयोग योजना गाउँ कार्यपालिकाबाट अनुमोदन भई कार्यान्वयनमा आएको छ । भूगोर्भिक विपद् परिचालन गरी १३२ जोखिम स्थानको भौगोर्भिक अध्ययन सम्पन्न भएको छ । अध्ययन प्रतिवेदनले सुझाएँअनुसार वर्ग ३ मा रहेका ८ बस्तीलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने प्रक्रिया सुरु भएको छ ।
- भौगोर्भिक अध्ययन र सङ्कटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण प्रक्रियाबाट सङ्कलित सूचनाहरूका आधारमा पालिकाको पहिरो संवेदनशील क्षेत्र नक्सा, जोखिम अँकलन, सुरक्षित बस्ती र भूउपयोग नक्सा तयार गरी स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण गरिएको छ ।
- पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकाको १३ र जुगल गाउँपालिकाको १८ गरी वर्ग २ मा रहेका ३१ स्थानमा पालिकासँगको लागत साफेदरीमा सम्पन्न गरिएका साना अन्त्यीकरण योजनाबाट ३१ बस्तीका ६९६ परिवार सुरक्षित भएका छन् ।

- गाउँपालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दै मनसुनजन्य विपद् प्रभावित परिवारको पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाका लागि थप बजेट व्यवस्था भएको छ ।
- दुवै स्थानीय तहको भिज-रिस्क पोर्टल सञ्चालनमा आएको छ । सोको प्रयोग र सूचना अद्यावधिकका लागि स्थानीय सरकारले समर्पक व्यक्ति तोकी काम अगाडि बढाएको छ ।
- बसोबासका लागि अन्यत्र सुरक्षित जग्गा र तत्काल स्थानान्तरणका लागि विकल्पसमेत नभएका पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिका-१, बज्रेखोरका वर्ग ३ मा रहेका १२० परिवारलाई सुरक्षित गरिएको छ । सरोकारवाला निकायहरूसँगको सहकार्यमा साबिकको स्थानमा नै बसोबास गराउन करिब ९७ लाखको लगानीमा साना अल्पीकरण योजना कार्यान्वयन गरी बस्ती सुरक्षित गरिएको छ ।
- पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिकाका अति जोखिममा रहेका ५ बस्तीका १८० परिवार र जुगल गाउँपालिकाको ३ बस्तीका २५८ परिवारको सुरक्षित पुनर्निर्माण तथा

जुगल गाउँपालिका-४ पाडताङ्गमा स्थानीय सरकार र परियोजनाको संयुक्त लगानीमा तयार गरिएको गोरेटो बाटो । बाटो निर्माण भएपछि स्थानीयहरूलाई ओहोरदोहोर गर्न सहज भएको छ ।

स्थानान्तरणका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण र जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिसँगको समन्वयमा पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाको काम अगाडि बढेको छ ।

पाँचपोखरी थाङ्पाल गाउँपालिका १ बज्रेखोरमा स्थानीय सरकारले स्रोत परिचालन गरि करिब १२० घरपरिवारलाई मुरक्कित गरिएको छ ।

भाग-३

सिकाइ

जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यक्रम स्थानीय सरकार, जिल्ला समन्वय समिति र राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणसँगको सहकार्यमा समुदायको अधिकतम सहभागितामा गरिएको थियो । यसक्रममा भएका प्रमुख सिकाइहरू निम्न छन् ।

- कार्यक्रमको मस्योदा तयारीदेखि नै स्थानीय सरकारका प्रतिनिधित्वाई सहभागी गराइ कार्यक्रमको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यान्वयन प्रक्रियाबारे स्पष्ट बनाउँदा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सहज भयो ।
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण र स्थानीय सरकारसँग सम्झौता र सहकार्यले भौगोर्भिक अध्ययन गर्न र प्रतिवेदन अनुमोदन गर्न एवं आवश्यक सहयोग प्राप्त गर्न सहयोग पुग्यो ।
- स्थानीय सरकारलाई भूउपयोग नीति, भूउपयोग ऐनमा मसिनोसँग छलफल र भूउपयोग योजनाको महत्वका विषयमा कार्यपालिका सदस्यलाई अभिमुखीकरण गर्दा योजना तर्जुमा प्रक्रियामा स्थानीय सरकारको अपनत्व रह्यो ।
- भूउपयोग योजना तर्जुमा गर्दा जियोमेरिटिक इन्जिनियर साथमा हुँदा विद्यमान भूउपयोग क्षेत्र नक्सामा उल्लेख भएका कुरा बुझाउन र फिल्डमा जग्गा उपयोग र नक्सा भएको क्षेत्र बुझाउन सहज भयो ।
- स्थानीय सरकारसँग समन्वय गरी भाषा, परिवेश, भूगोल, संस्कृति र सहभागितामूलक विधि पद्धतिको जानकार र अभ्यस्त सहजकर्ता छनोट गर्दा सूचना सझकलनमा

सहज भयो । स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमाका लागि परामर्शदाताहरू परिचालन भन्दा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिसहित परिचालन गर्दा त्यसबाट राम्रो नतिजा आयो ।

- भूउपयोग परिषद्को बैठकले ऐन र नियमावली बमोजिम समुदायसँग छलफल गरी स्थानीय परिवेश र आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी वर्गीकरणका थप आधारहरू तोकी निर्माण गर्दा भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण कार्य व्यवहारिक हुने देखिन्छ ।
- पहिरोको जोखिममा रहेका समुदायको भौगर्भिक अध्ययनका विषयमा वडा र समुदायलाई यसको प्रक्रिया, स्रोतको उपलब्धता, उद्देश्य र आवश्यकताका विषयमा जानकारी गराउँदा कार्यान्वयन प्रभावकारी भयो ।
- भूउपयोग योजनामा विपद् र प्रकोपको प्रकृतिअनुसार जोखिम बस्तीको विवरण, खेतीयोग्य जमिनभित्र पनि कुन स्थान कुन बालीका लागि उपयुक्त छ ? त्यसको विवरण, बस्ती विस्तारका लागि उपयुक्त क्षेत्र, खानी तथा खनिजका क्षेत्रहरू स्पष्ट उल्लेख गर्नुपर्ने हुँदा यसका लागि चाहिने मानव स्रोत कम्तीमा पनि ६ महिना फिल्डमा परिचालन गर्नुपर्ने देखियो ।
- भूउपयोग नक्साको नमुना तयार गर्ने कम्तीमा १ वर्षको अवधि भएमा सबै सूचकअनुसार आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरी भूउपयोग ऐन २०७६, ले निर्दिष्ट गरेअनुसार भूउपयोग योजना बनाउन कम्तीमा १ वर्षको समयावधि आवश्यक हुने पाइयो ।
- सङ्कटासन्तात तथा क्षमता विश्लेषण, परिकल्पना अभ्यास, भौगर्भिक अध्ययन गर्ने विषय विज्ञको राय / सुझावअनुसार सूचकहरूसहित तयार गरिएको प्रश्नावली प्रयोगले छोटो समयमा समुदायबाट धेरै सूचना सङ्कलन गर्ने सकियो ।
- समुदायबाट सङ्कलित तथ्याङ्कलाई पुनः डिजिटाइज गर्दा समय बढी लाय्यो । सङ्कटासन्तात तथा क्षमता विश्लेषण, भौगर्भिक अध्ययन र घरधुरी तहको सूचना सङ्कलनमा डिजिटल माध्यम प्रयोग गर्दा समय, स्रोतको बचत र सूचना अभिलेखीकरण चुस्त हुने देखियो ।

भाग-४

अबको बाटो

भूमिको उपयोग सम्बन्धमा समुदाय र स्थानीय तहको वस्तुस्थितिअनुरूपको मार्गीचत्र तयार गर्ने र भूमिलाई उपयुक्ता र आवश्यकताका आधारमा वर्गीकरण गरी सोहीअनुसार उपयोग गर्ने आवश्यक छ । यसले भूमिको सही र दिगो उपयोग भई नागरिकको समतामूलक समृद्धिमा सहयोग पुऱ्छ । वातावरण संरक्षणमा मद्दत पुऱ्छ । र, जलवायु परिवर्तनका असरहरू कम गर्न सघाउ पुऱ्छ । यसले समग्र विकास निर्माणको कार्यलाई पनि दिगो बनाउने आधार दिन्छ ।

स्थानीय भूउपयोग योजना तर्जुमामा स्थानीय सरकारसँगै अन्य निकायको पनि सहयोग र सहकार्य आवश्यक हुन्छ । यहाँ विभिन्न निकायको आवश्यक र अपेक्षित भूमिका उल्लेख गरिएको छ :

स्थानीय सरकार

- भूउपयोग ऐन २०७६, बमोजिम स्थानीय भूउपयोग परिषद् र भूउपयोग कार्यान्वयन समिति गठन गर्ने ।
- भूउपयोग योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि नापी विभागले उपलब्ध गराएको नक्सा तथा प्रतिवेदनको अध्ययन तथा अद्यावद्यिक गर्ने, योजना कार्यान्वयन गर्ने आदि जिम्मेवारी पूरा गर्ने प्राविधिक कर्मचारीसहितको बेलै एकाइ व्यवस्थापन गर्ने । एकाइको जिम्मेवारीमा रहेका कर्मचारीलाई नियमित क्षमता अभिवृद्धिको अवसर प्रदान गर्ने ।

- भूउपयोगको महत्व, कानुनी व्यवस्था, समुदायको जिम्मेवारी विषयमा समुदाय तहमा अभियुक्तीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- नापी विभागबाट उपलब्ध भूउपयोग नक्साहरू वर्तमान उपयोग र भावी आवश्यकतालाई समेत ध्यानमा राखी अद्यावधिक गर्ने र अनुमोदन गर्ने ।
- कृषियोग्य भूमिको संरक्षण गरी उपलब्ध सबै कृषि भूमि उपयोग भएको सुनिश्चित गर्ने ।
- जोखिम नक्साअनुसार भूउपयोग क्षेत्र नक्सालाई अद्यावधिक गर्ने र त्यसको अभिलेख राखी नक्सामा भएका आवासीय क्षेत्रमा मात्रै बस्ती विकास गर्ने/गराउनका लागि सम्बन्धित किताहरूको सूची बनाइ पूर्वाधार विकास शाखामा अभिलेख राखी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

प्रदेश सरकार

- प्रादेशिक भूउपयोग परिषद् गठन गर्ने ।
- प्रदेशस्तरीय भूउपयोग योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- भूउपयोग योजना तर्जुमाका लागि स्थानीय तहलाई आवश्यक प्राविधिक जनशक्ति उपलब्ध गराउने ।
- भूउपयोग नक्सामा पहिचान भएको जोखिम क्षेत्रमा मफौला तथा बहुत अल्पीकरणका क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि स्थानीय सरकारलाई प्राविधिक तथा आर्थिक सहायता उपलब्ध गराउने ।

सद्गीय सरकार

- नापी विभागले स्थानीय सरकारलाई उपलब्ध गराएको नक्सा र वर्तमान उपयोगमा धेरै नै फरक देखिएकाले स्थानीय तहले सोलाई अहिलेको उपयोग र भविष्यको आवश्यकतालाई समेत ध्यानमा राखी अद्यावधिक गर्न स्थानीय तहले मागेको समयमा प्राविधिक पठाउने व्यवस्था गर्ने ।
- भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र परिचालन गरी स्थानीय तहमा भूउपयोगसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था, भूउपयोग योजनाको महत्व र प्रक्रियाका विषयमा प्रशिक्षण गर्ने ।

- विभिन्न सङ्घ/संस्थाले स्थानीय तहलाई भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यमा सधाउन थालेका छन् । तर यिनीहरूको नामदेखि प्रक्रिया र तर्जुमा भएको योजना फरक-फरकखालको भएको हुँदा निश्चित मापदण्ड तोकी सोहीअनुसार गराउनुपर्ने ।

सङ्घ/संस्थाको भूमिका

- भूउपयोग नीति, ऐन, नियमावली, भूउपयोगको महत्व आदिबारे समुदाय तहमा व्यापक सचेतना र जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।
- भूउपयोग योजना तर्जुमा र सोको कार्यान्वयनमा स्थानीय सरकारलाई आर्थिक एवं प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउने ।
- भूउपयोग योजना सम्पूर्ण विकासको आधारभूत काम भएकाले भूउपयोग योजना तर्जुमाको कामलाई प्रमुख प्राथमिकतामा राख्ने ।

४.१ भूउपयोग योजना तर्जुमामा अवलम्बन गर्नुपर्ने प्रस्तावित चरण तथा प्रक्रिया

अनुभवका आधारमा आगामी दिनमा भूउपयोग योजना तर्जुमाका लागि सहज हुने अभिप्रायका साथ कार्यक्रमको प्रक्रिया तथा चरणलाई तपशिलबमोजिम प्रस्ताव गरिएको छ :

तालिका नं. १

क. कार्यक्रमको सुरुचाती छाचो तथारी	ख. स्थानिय विपद् जोखिमको आड़ कलन	ग. जोखिम सवेदनशिल भूउपयोग योजना तर्जुमा तथा अनुमोदन	घ. भूमि र विपद् व्यवस्थापनका सवालको सूलप्रबाहीकरण	छ. कार्यान्वयन सवालको सूलप्रबाहीकरण	च. अनुगमन र मूल्यांकन
► समस्याको पहिचान	► सझकटासन्नता क्षमता विश्लेषण	► योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र एण्टीटि तय,	► विषयात शाखाको नीति तथा	► स्थानीय कार्यान्वयन समीक्षिलाईं अभियुक्तिकरण र उपसमितिको गठन।	► पालिकामा गठन हुने भूउपयोग परिषद्दले नियमित अनुगमन गर्ने । कार्यान्वयनको अवस्थाहरु
► सम्भावित सरो कारबाला निकायहरूको नक्साइकन	► परिकल्पना आध्यास	► वैकल्पिक एण्टीटि तथा कार्यसमितिको तयारी	► सञ्चालित जोखिम स्थानको भौगोप्तिक, माटोको क्षमता र उपयुक्तता पीहिचानका लागि	► बहुत सचेतीकरण कार्यसमिक्षको नापी विभागबाट उपलब्ध नक्सा तथा प्रतिवेदनको	► स्थानीय सकार, सरोकारबाट निकाय र समुदायसँग

<p>अध्ययन</p> <ul style="list-style-type: none"> ► विज्ञानो परिचालन ► तथ्याइकको विश्लेषण सहित अभिलेखिकरण ► आपृत्कालिन अवस्थाको व्यवस्थापन ► मानवीय रूप सारिव्यय झोलको सम्बन्धी नीति और अभिमुखिकरण 	<p>अध्ययन तथा अद्यावधिक विश्लेषण सहित अद्यावधिक आपृत्कालिन अवस्थाको व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> ► अभियानका क्रियाकलापहरू स्थानीय स्तरमा सञ्चालन ► भूउपयोग योजना कार्यान्वयनका लागि पालिकाले स्थानीय संस्करणवालासमेतको सहभागितापा एक अनुगमन समिति बनाउने । 	<p>नियमित नियमित समीक्षा छलफलहरू गर्ने । मनासिक दोषितापा एवं वाग्किरणको क्षेत्र परिवर्तन गर्नु परेमा समीक्षा ५ अनुगमन गरी सिफारिस गर्ने ।</p>
<p>स्थानीय भूउपयोग परिषद् ५ कार्यान्वयन समितिको गठन मानवीय रूप सारिव्यय झोलको सम्बन्धी नीति और अभिमुखिकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> ► विज्ञानो परिचालन ► तथ्याइकको विश्लेषण सहित अभिलेखिकरण ► आपृत्कालिन अवस्थाको व्यवस्थापन ► मानवीय रूप सारिव्यय झोलको सम्बन्धी नीति और अभिमुखिकरण 	<p>विज्ञानो परिचालन तथा अद्यावधिक विश्लेषण सहित अद्यावधिक आपृत्कालिन अवस्थाको व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> ► अभियानका क्रियाकलापहरू स्थानीय स्तरमा सञ्चालन ► भूउपयोग परिषदबाट योजनाको अनुमोदन 	<p>नियमित नियमित समीक्षा छलफलहरू गर्ने । मनासिक दोषितापा एवं वाग्किरणको क्षेत्र परिवर्तन गर्नु परेमा समीक्षा ५ अनुगमन गरी सिफारिस गर्ने ।</p>

४.२ योजना दस्तावेजका अड्डगहरू

१. पृष्ठभूमि
२. तर्जुमाको क्षेत्र र तर्जुमा प्रक्रिया
३. विद्यामान स्थिति
४. स्थिति विश्लेषण } १. आधारपत्र (कहाँ छाँ)

५. दीर्घकालिन सोच
६. लक्ष्य } २. सोच (कहाँ जाने)
७. उद्देश्य
८. रणनीति

९. भूउपयोग क्षेत्र नक्सा अद्यावधिक } ३. नक्सा (वृश्यानुभूति)

१०. कार्यक्रम
११. कार्यान्वयन प्रक्रिया } ४. योजना (कसरी जाने)
१२. अनुगमन मूल्यांकन

४.३ भूमिको वर्गीकरणको विधि

स्थानीय तहले स्थानीय आवश्यकता, मन्त्रालयबाट प्राप्त भूउपयोग क्षेत्र नक्शा र भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका आधार, मापदण्ड र क्षेत्रफलसमेतलाई विचार गरी आफ्नो सीमानाभिन्न भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गर्नुपर्नेछ । (भूउपयोग नियमावली, २०७९, नियम ५ को उपनियम १)

स्थानीय तहले ऐन र नियम प्रतिकूल नहुने गरी आफ्नो सुविधाअनुसार वर्गीकरण कार्य गर्न सक्छन् । साथै स्थानीय तहले वर्गीकरणबारे समान बुझाइ र कार्य प्रक्रियामा एकरूपता कायम गर्न कानुन र नियमसँग प्रतिकूल नहुने गरी निम्न विषयमा आन्तरिक कार्यविधि तयार गरी भूउपयोग परिषद्बाट पारित गराई अधिक बढावा सहज हुन्छ :

- (क) केन्द्रबाट उपलब्ध गराइएको स्थानीय तहको नक्शालाई सहजताको लागि वडा नक्शाहरूमा छुट्याई अभ्य स्पष्ट र सजिलै बुझिने बनाउने ।
- (ख) प्रत्येक स्थानीय तहले वर्गीकरणको काम गर्न एउटा कार्य समूह गठन गर्ने ।
- (ग) स्थानीय तहमा रहेका बाटो, सडक, नदी तथा खोला, खोल्सीहरूको नाम नामेसीसहितको वडाअनुसार सूची बनाउने । नाम नभए नामाकरण गर्ने ।
- (घ) बाटो तथा सडकहरूको उपयोग भार विचार गरी चौडाइ र क्षेत्राधिकार तोक्ने । कम प्रयोग हुने र पहाडी क्षेत्रमा सिङ्गाल लेन सडकलाई प्राथमिकता दिने ।
- (ङ) नदी तथा खोला, खोल्सीहरूमा बने पानीको मात्रा र वहाव क्षेत्रअनुसार क्षेत्राधिकार तोक्ने ।
- (च) बाटो, सडक, नदी तथा खोला, खोल्सीहरूको क्षेत्राधिकारलाई बसोबासको लागि जोखिम क्षेत्र जनाउने ।
- (छ) खानी खनिज क्षेत्र, सार्वजनिक उपयोग तथा खुला क्षेत्र, साँस्कृतिक तथा पुरातात्त्विक क्षेत्र, नदीनाला तथा ताल तलैया क्षेत्र र व्यवसायिक क्षेत्र छुट्याउने ।
- (ज) वन कार्यालयसँग समन्वय गरी वन क्षेत्र सिमाइकन गर्ने ।
- (झ) स्थानीय तहमा विद्यमान औद्योगिक क्षेत्र छुट्याउने । स्थानीय तहमा औद्योगिक क्षेत्र नभए सोका लागि स्थान छुट्याउने ।
- (ञ) आवासीय क्षेत्र र कृषि क्षेत्रबाहेक अरु वर्गहरू सामान्यत छुट्टिएकै हुन्छन् । नक्शामा सिमाइकन गर्नेसम्म हो ।

- (ट) आवासीय र कृषि क्षेत्र छुट्याउन भूउपयोग नियमावलीले तोकेका क्षेत्रफल र मापदण्डहरू हेर्ने ।
- (ठ) बस्ती रहेको र नक्शामा आवासयोग्य देरिखिएको क्षेत्र आवास क्षेत्र रेखाइकन गर्ने ।
- (ड) बस्ती रहेको तर नक्शामा जोखिम क्षेत्र देरिखिएमा उक्त बस्तीमा बसोबास गरिरहेका परिवारहरूलाई स्थानान्तरण गर्ने सूचीमा राख्ने । जोखिमक्षेत्र रेखाइकन गर्ने ।
- (ढ) फाईफुट छिएका घरहरू रहेको स्थान नक्शामा कृषि देरिखिए कृषि नै जनाउने र सो क्षेत्रमा थप घर निर्माण वा बसोबासका थप पूर्वाधार विस्तार नगर्ने (भूउपयोग ऐनको दफा ११)
- (ण) हाल खेती भइरहेका जग्गालाई कृषिक्षेत्रअन्तर्गत राख्ने ।
- (त) हाल जहाँ जहाँ सडकका छेउमा घरहरू बनिसकेका छन्, नक्शामा सो स्थान बसोबास योग्य छ भने ती घरहरूलाई साविक वमोजिम रहन दिने, तर सडकको मापदण्ड पालन गराउने ।
- (थ) सडक किनारका आवास वा अन्य निर्माण भइसकेका कित्ताभन्दापछिका कित्तालाई भूउपयोग क्षेत्र नक्शामा जे जनिएको छ सोही वर्गमा वर्गीकरण गर्ने ।
- (द) सडक किनारहरूमा घर, पसल बनाउन थप स्वीकृति नदिने । विना स्वीकृति बनेका संरचनामा धारा, बिजुली, फोन आदि जडान स्वीकृति नदिने ।
- (ध) वडा वा स्थानीय तहमा रहेको कम उच्चाउ क्षेत्र पहिचान गरी सो ठाउँमा बसोबासका पूर्वाधारहरूसहित व्यवस्थित घडेरी विकास गरी जोखिम क्षेत्रबाट स्थानान्तरण गर्ने, प्राकृतिक विपद्का कारण साविक बस्तीबाट विस्थापित र भूमिहीनलाई उपलब्ध गराउने ।
- (न) जोखिम क्षेत्रबाट स्थानान्तरित वा प्राकृतिक विपद्का कारण साविक बस्तीबाट विस्थापित वा भूमिहीनलाई जग्गा व्यवस्था गर्दा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५२ (ख) (४) वमोजिमको जग्गामा बसोबास नगराउने ।
- (प) नयाँ सडक र व्यवस्थित बस्ती विकास गर्दा विद्युत, खानेपानी, ढल, टेलिफोन जस्ता सेवाको लागि युटिलिटी करिडोरको व्यवस्था गर्ने ।
- (फ) कृषि सडकको दायाँ-बायाँ निर्माण कार्य नगर्ने ।
- (ब) खोला/नदी/बाटोका क्षेत्राधिकारभित्र रहेका घरहरूलाई त्यहाँबाट स्थानान्तरण हुन प्रोत्साहित गर्ने ।

- (भ) वर्गीकरण गर्दा विद्यमान आवश्यकता र भविष्यका चाहनालाई सम्बोधन गर्ने गरी पूर्वाधारको लागि जमिन पहिचान गर्ने ।
- (म) स्थानीय तहका आवश्यकता र चाहनाहरू पहिचान गरी जमिन कुट्टयाउँदा कुन वडामा के राख्दा ठीक हुन्छ कार्यपालिकामा विचार विमर्श गरी निर्णय गर्ने ।
- (य) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, ले विभिन्न तहका पालिकाको लागि न्यूनतम पूर्वाधार तोकेको छ । तसर्थ पालिकाले विद्यमानस्तर र भविष्यमा हुने स्तरोन्नतिको लागि विद्यालय, स्वास्थ्यचौकी, प्रहरीचौकी, सामुदायिक भवन, सार्वजनिक धारा, सार्वजनिक पोखरी, काङ्जीहाउस, सार्वजनिक शौचालय, ल्याण्डफिल्ड साइट, शवदाहस्थल, रङ्गशाला, खेलपैदान, किरियापुत्री घर, दमकल श्टेशन, ज्येष्ठनागरिक मनोरञ्जन स्थल, औद्योगिक क्षेत्र, सभाहल, पार्क, कभर्डहल, कोल्डस्टोर, सझाहलय, बजार क्षेत्र, पशुवधशाला, बाल उद्यान, नसरी, प्राणी उद्यान, योग ध्यान केन्द्र, वाटरपार्क, भ्यूटावर, बसपार्क, यात्रा विश्रामस्थल, पेट्रोलपम्प, विद्युतीय गाडी चार्जिङ श्टेशन, प्यारालाईड श्टेशन, हेलिप्याड, रोपवे सञ्चालन स्थल, यान्त्रिक उपकरण मर्मत स्थल आदिको लागि जमिन पहिचान गरी सुरक्षित गर्नुपर्छ ।
- (र) तत्कालिक र दीर्घकालमा आवश्यक पूर्वाधारका लागि जमिन पहिचानको क्रममा आवश्यक पर्ने सडकहरूको रेखाङ्कन गर्ने ।
- (ल) वर्गीकरण गर्न गाहो भएका स्थानहरूको सूची बनाई राख्ने र ती स्थानहरूका बारेमा भूउपयोग परिषद्मा पुनः छलफल, छिमेकी तहसँग सोधपुछ, विषय विज्ञसँग अन्तरक्रिया गरी निचोड निकाल्ने ।
- (व) ऐन नियममा भएभन्दा फरक अन्य कुनै भूउपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण गर्नुपर्ने भएमा वर्गीकरणमा समावेश गर्नुपर्ने क्षेत्र र सोको भौगोलिक विवरणसमेत खुलाई सङ्घीय भूउपयोग परिषद्मा सहर्मातिको लागि लेखी पठाउने । (भूउपयोग नियमावली, २०७९ नियम ६ को उपनियम १)

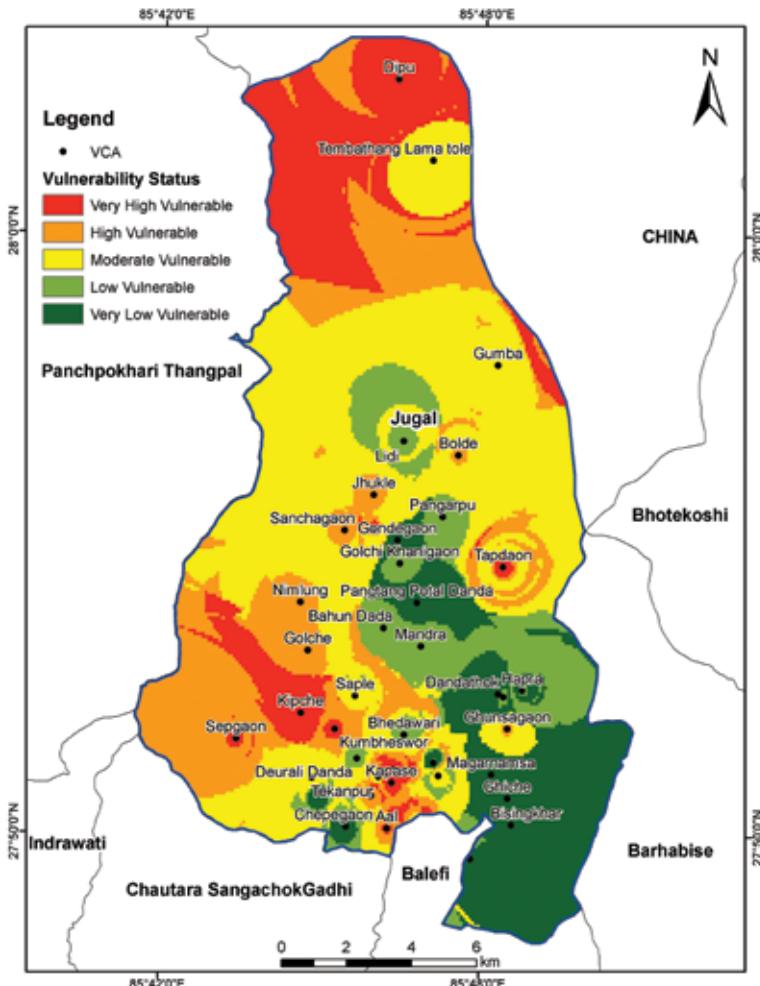
४.४. भूउपयोग योजना तर्जुमाका लागि आवश्यक जनशक्ति

भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण र योजना तर्जुमाको लागि समुदायका सदस्यहरूको सहभागिता र नेतृत्व आवश्यक हुन्छ । यसका लागि स्थानीय सरकारले संयोजनकारी भूमिका खेल्नु पर्दछ । यो विषयमा सबैभन्दा बढी अनुभव हुने भनेको स्थानीयसँग नै हो । यसको लागि प्राविधिक सहयोग आवश्यकता अनुसार बाहिरबाट लिन सकिन्छ ।

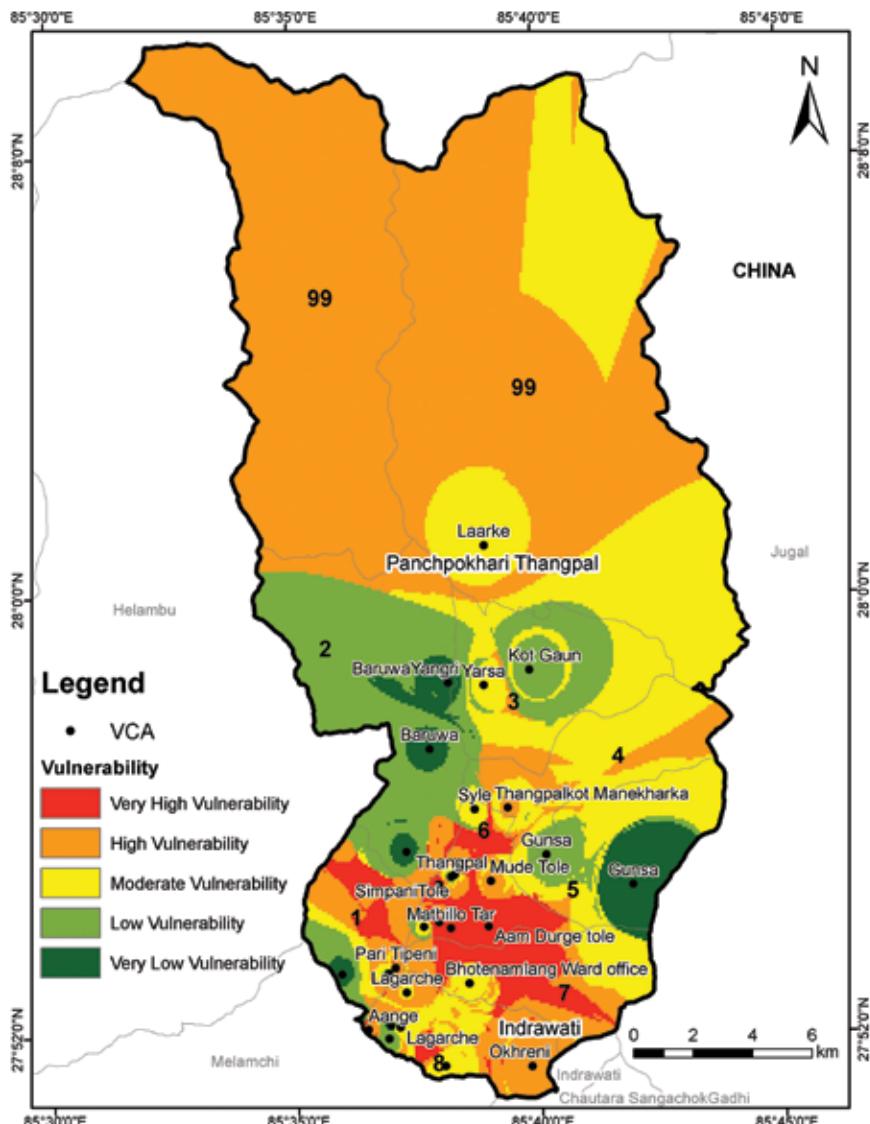
भूउपयोग योजना तर्जुमाका लागि मुख्य गरी जियोमेटिक इन्जिनियर वा सिनियर सर्वेंअर, सामाजिक र आर्थिक विज्ञ, भूउपयोग योजनाविद्को आवश्यक पर्छ । त्यस्तै आवश्यकताका आधारमा अन्य विज्ञ पनि परिचालन गर्न सकिनेछ ।

१. **जियोमेटिक इन्जिनियर वा सिनियर सर्वेंअर :** नापी विभागले उपलब्ध गराएको नक्साको अद्यावधिक गर्न । पालिका, वडा र समुदाय स्तरमा अभिमुखीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न ।
२. **कृषि विज्ञ :** भूउपयोग ऐन २०७६, ले व्यवस्था गरेअनुसारको कृषियोग्य भूमिको माटोको क्षमता र उपयुक्तताका आधारमा कृषि क्षेत्रको उपक्षेत्र वर्गीकरण गर्न ।
३. **विपद् तथा वातावारण विज्ञ, वन विज्ञ :** सम्भावित विपद्का क्षेत्रहरू पहिचान र समाधानका उपायहरूका विषयमा सहजीकरण गर्न । वन क्षेत्रको विस्तारका सम्बन्धमा अध्ययन तथा सुभाव दिन ।
४. **भूगर्भविद् :** पहिचान भएका र सम्भावित जोखिम स्थानमा भएका बस्तीहरूको भौगर्भिक अध्ययन गरी बस्तीको वर्गीकरण गर्न ।
५. **जियोटेक तथा सिभिल इन्जिनियर :** पहिचान भएका जोखिमयुक्त बस्तीहरूमा कस्तो प्रकृतिको अल्पीकरणका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा उपयुक्त हुन्छ भन्ने विषयमा डिजाइन इस्टिमेट र लागतसहितको सुभाव सङ्कलन गर्न ।
६. **सामाजिक र अर्थ विज्ञ :** भूउपयोग योजना तर्जुमाका विषयमा समुदायको विचार बुझ्न, योजना तर्जुमाअधिको अवस्था मूल्याङ्कन गर्न र समुदायको सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक अवस्था मूल्याङ्कन गर्न ।
७. **जल तथा मौसम विज्ञान विज्ञ :** स्थानीय तहमा पानीजन्य प्रकोप र जलवायु परिवर्तनको अवस्था मूल्याङ्कन गर्न । पानी उपलब्धताका आधारमा जमिनको उपलब्धता र उपयुक्तता पहिचान गर्न ।

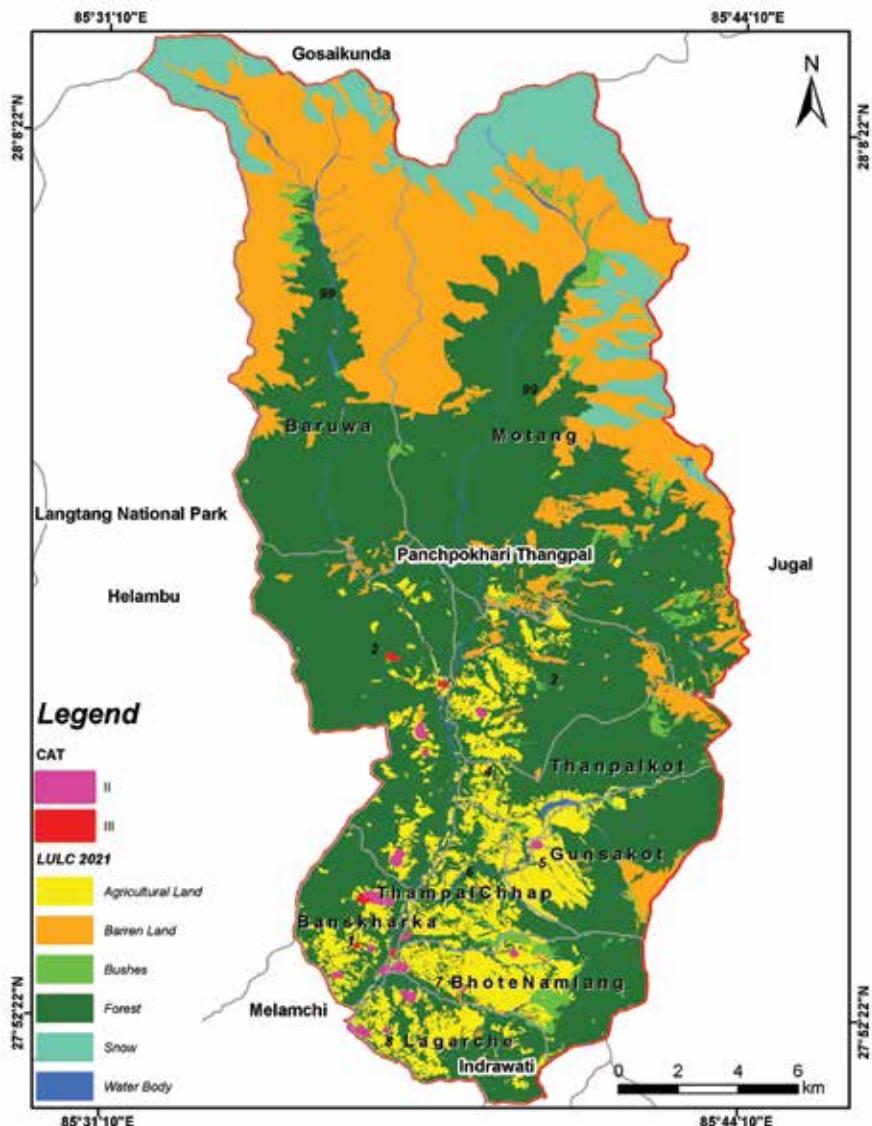
८. माटो विज्ञान विज्ञ : माटोको उपयुक्तता, भारबहन क्षमता, गुणस्तर र उत्पादकत्व क्षमता पहिचान गर्ने । कृषियोग्य क्षेत्रको उपक्षेत्र वर्गीकरणमा कृषि विज्ञलाई सधाउन ।
९. भूउपयोग योजनाविद् : जनसङ्ख्या वृद्धि दर र स्थानीय तहको आवश्यकताका आधारमा सम्भावित आवासीय र कृषि क्षेत्र पहिचान र वर्गीकरण गर्ने ।

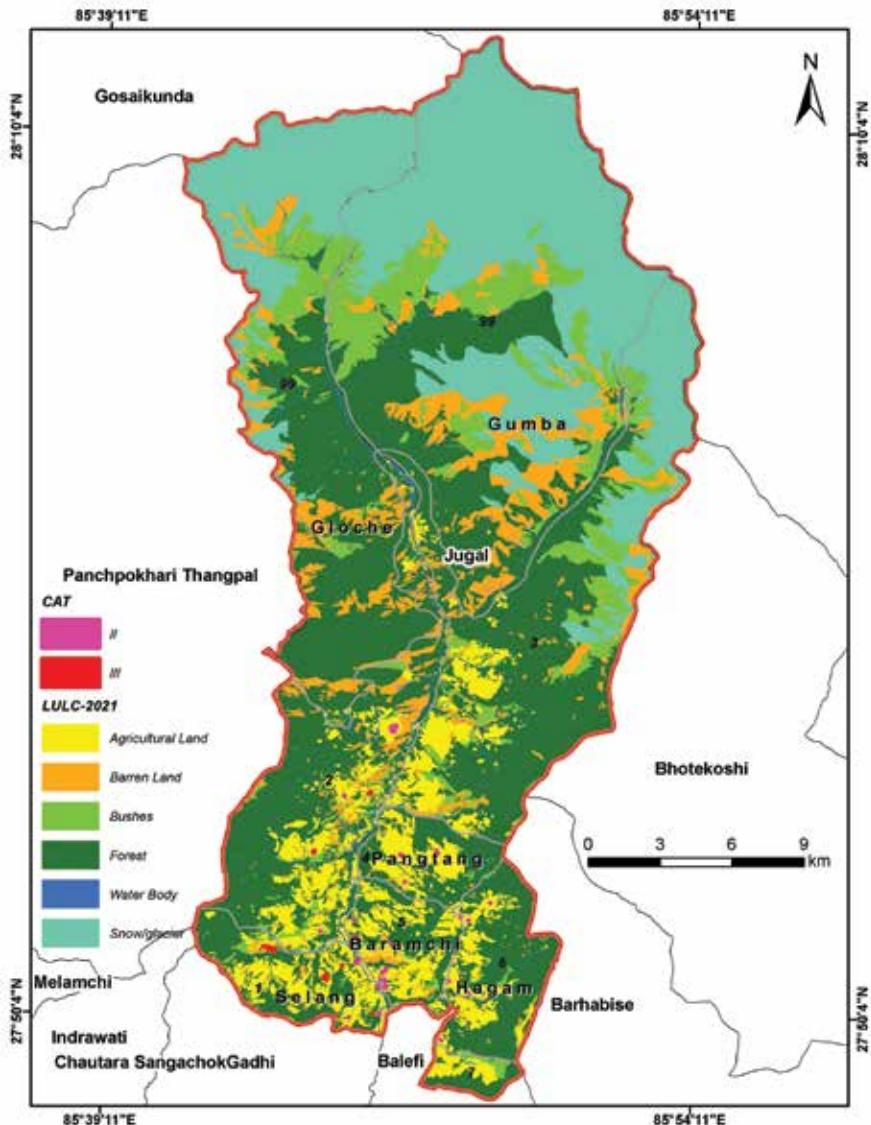
समुदाय तहमा गरिएको सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषणबाट र भौगोर्भिक अध्ययनबाट सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको जुगल गाउँपालिकाको सङ्कटासन्ताको अवस्था देखाउने नक्सा ।

समुदाय तहमा गरिएको सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषणबाट र भौगोलिक अध्ययनबाट सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको पाँचपोखरी थाङ्पाल गाउँपालिकाको सङ्कटासन्ताको अवस्था देखाउने नक्सा ।

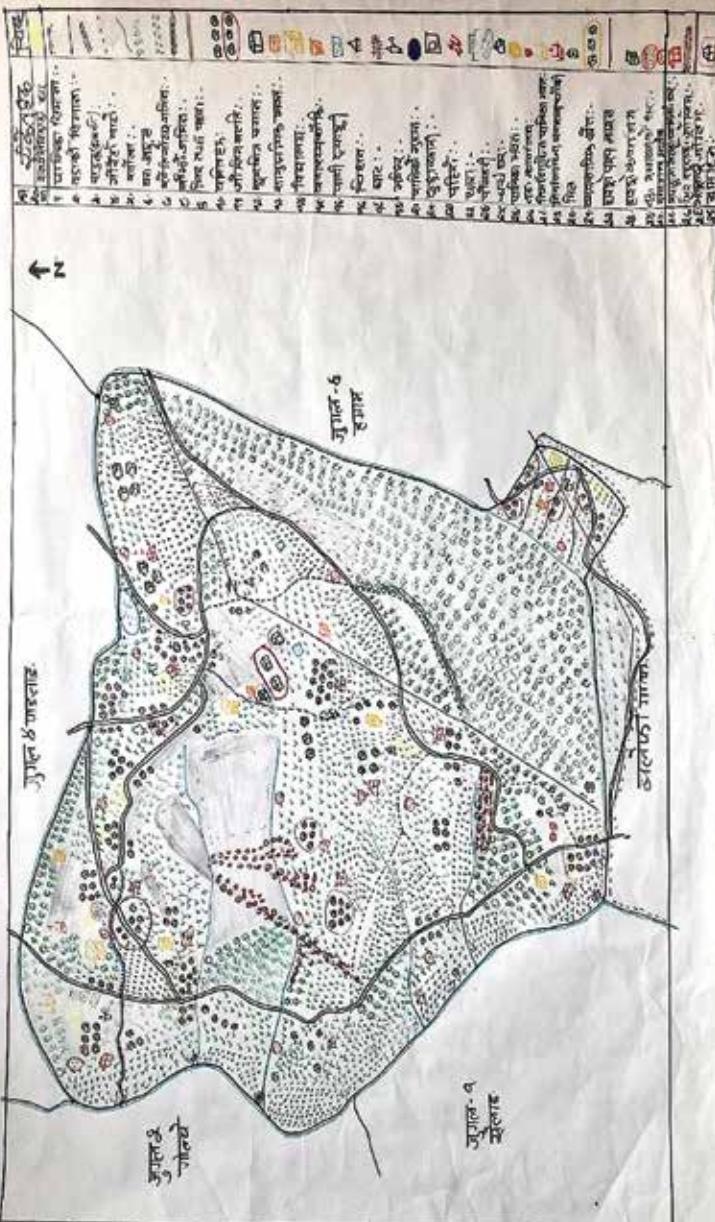

विद्यमान भूउपयोग क्षेत्र नक्सामा भौगोलिक अध्ययनबाट पहिचान भएका वर्ग २ र ३ मा परेका वस्तीहरूलाई समावेश गरि तयार गरिएको पाँचपोखरी थाड्पाल गाउँपालिकाको नक्सा ।

विद्यमान भूउपयोग क्षेत्र नक्सामा भौगोलिक अध्ययनबाट पहिचान भएका वर्ग २ र ३ मा परेका वस्तीहरूलाई समावेश गरि तयार गरिएको जुगल गाउँपालिकाको नक्सा ।

जुगल आँखपालिका वडा नं. ५ वस्तीको सम्पादिक, शोत तथा संकलनता नक्सा

सङ्कटासन्ता तथा क्षमता विश्लेषणका क्रममा तयार गरिएको जुगल गाउँपालिका वडा नं. ५ को सामाजिक स्रोत तथा सङ्कटासन्ता नक्सा ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, धनगढीमाई नगरपालिका, सिरहा।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, गुर्भाकोट नगरपालिका, सुखेंत।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, बेलका नगरपालिका, उदयपुर।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, दंगीशरण गाउँपालिका, दाढ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, कनकाई नगरपालिका, झापा ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, बर्बई गाउँपालिका, दाढ ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, कालिका गाउँपालिका, रसुवा ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, चौकुने गाउँपालिका, सुर्खेत ।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, हरिवन नगरपालिका, दाढ़।

भूउपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, बर्दिबास नगरपालिका, महोत्तरी।

सिन्धुपाल्चोक जुगल गाउँपालिका २, सञ्चगाउँ (रातो घेराभित्र), दूलो नाम्फा (पहेलो घेराभित्र), सानो नाम्फा (हरियो घेराभित्र) र सानो नाम्फा दलित गाउँ (निलो घेराभित्र) देखिन्छ । यो वस्तीहरु पाहिरोकोबीचमा देखिन्छन् भूउपयोग योजना बनाएर जोखिम क्षेत्रको रेखाङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सिन्धुपाल्चोक जुगल- ३ बोल्दे रातो घेरमा र वडानं. २ को लिदी गाउँ पहेलो घेरामा । लिदीमा गएको पाहिरोपछि बोल्देका मानिसहरु पनि धेरै त्रासमा छन् । अहिले पनि मानिसहरु यस्तो जोखिम क्षेत्रमा बसोबास गर्दैछन् । भूउपयोग योजना बनाएर मानिसहरुलाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

सिन्धुपाल्चोक पाँचपोखरी थाडपाल गाउँपालिका-३, भोताङ समुदायका सङ्कटासन्ता क्षमता विश्लेषण।

नदी उकास जग्गाको उपयोग र खेतीपातीसम्बन्धी स्थानीय किसानहरूसँग छलफल गारिँदै, गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५, दाङ।

कनकाई नगरपालिका भापामा भूउपयोग नक्साबारे समुदाय तहमा छलफल ।

भूउपयोग योजना तर्जुमासम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, मध्यविन्दू नगरपालिका, नवलपुर ।

आन्तरिक संसाधन

आन्तरिक संसाधन

Website: www.csrnepal.org
Email: landrights@csrnepal.org
Phone: 977-1-4960486, 4957005
Bhoomighar, Tokha -7
Dhapasi, Kathmandu

Website: www.carenepal.org
Email: npl.carenepal@care.org
House Number - 777/34
Jhamsikhel, Lalitpur
P.O.Box: 1661, Kathmandu, Nepal